

यशवंतराव
चव्हाण
महाराष्ट्र
मुक्त विद्यापीठ

EDU 462

बी.एड. कार्यपुस्तिका

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका भाग-१

(अभ्यासकेंद्रावरील प्रात्यक्षिके)

लेखक : डॉ. कविता साळुंके

(१) आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसंदर्भात पूर्वावश्यक कार्ये १

(२) कृतिसत्रात संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली करावयाच्या कृती ५

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

कुलगुरू : प्रा. डॉ. ई. वायुनंदन

लेखन

डॉ. कविता सुरेश साळुंके
अधिव्याख्याती, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य.च.म.मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

मार्गदर्शन व संपादन

डॉ. अनंत न. जोशी
संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

निर्मिती

श्री. आनंद यादव
व्यवस्थापक, ग्रंथनिर्मिती केंद्र
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

First edition developed under DEC development grant.

© २००४, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

- सुधारित आवृत्ती पुनर्मुद्रण : मार्च २०१६, जून २०१७, फेब्रु. २०१८ ● प्रकाशन क्रमांक : १३१०
- अक्षरजुळणी : मे. अँकोसिस, नाशिक-१०
- मुखपृष्ठ रेखाटन : श्री. अविनाश भरणे
- मुद्रक : श्री. अजित मोडक, मे. प्रिंट लाईन्स, ए रोड, नाईस, सातपूर, नाशिक - ४२२ ००७
- प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

(EDU462)

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका

प्रास्ताविक

मित्रहो, नमस्कार.

आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या (आ.अ.प.) मूलभूत पुस्तकाचे वाचन आपण केले असेलच. त्यातून आपल्याला आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या ८ पायऱ्यांची माहिती आपणास झालेली आहे. त्या पायऱ्या अशा : (१) विद्याशाखा स्वरूप व संरचना, (२) अभ्यासक्रम पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक, (३) आशयज्ञान अभिवृद्धी, (४) आशयविश्लेषण, (५) अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, (६) अध्यापनपद्धती आणि आशय एकात्मिकरण, (७) ज्ञानाची प्रतिरूपणे, आणि (८) आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या संदर्भात मूल्यमापन. ह्या सर्व पायऱ्यांचा अध्यापनासंदर्भात विचार कसा करावा याची सैद्धांतिक माहिती त्यांतून तुम्हाला प्राप्त झाली असेल. तसेच आपल्या विषय विशिष्ट आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसंदर्भात ह्या पायऱ्यांचा तुम्ही प्रत्यक्ष उपयोग करणार आहात.

त्या संबंदात प्रत्यक्ष कार्य करणे सुलभ व्हावे म्हणून या कार्यपुस्तिकेत काही कृती दिलेल्या आहेत. त्या कृती कार्यपुस्तिकेच्या दोन भागात विभागण्यात आलेल्या आहेत. भाग-१ मध्ये दिलेल्या सर्व कृती आपण संपर्कसत्रात करणार आहात. त्या सर्व कृती आपल्या संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली गटात असतील. त्या आपण काळजीपूर्वक कराव्यात. ह्या सर्व कृती तुमच्या आशययुक्त अध्यापन पद्धती सरावपाठाच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या आहेत आणि त्यातून एकूणच तुमचे अध्यापन परिणामकारक होण्यास मदत होणार आहे.

भाग दोनमधील सर्व कृती आपण आपल्या घरी वा क्षेत्रात पूर्ण कराव्यात. त्यात काही कृती केवळ सरावासाठी आहेत. त्या आपण आपल्या सवडीनुसार केल्या तरी चालतील. मात्र या सर्व कृती या शिक्षणक्रम कालावधीत पूर्ण करणे अपेक्षित आहे. आपण ह्या पुस्तिकेतील सर्वच कृती आवडीने कराल असा आम्हांला विश्वास वाटतो.

संचालक
शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

(१) आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसंदर्भात पूर्वावश्यक कार्ये

१. आपल्या मुख्य अध्यापन विषयाची निवड करणे

०१. आपण खालील चौकटीत दिलेले शालेय विषय पूर्वीच्या शिक्षणात ज्या ज्या पातळीपर्यंत अभ्यासले आहेत, त्या संदर्भात प्रत्येक स्तंभात ü अशी खूण करा. त्यानंतर जो विषय जास्तीत जास्त उच्च पातळीवर अभ्यासला असेल तो तुमचा मुख्य अध्यापन विषय असेल. तो तुम्ही पुढील कृतीद्वारे निश्चित करा. कारण आशययुक्त अध्यापनासंदर्भातली संपर्कसत्रातील कार्ये तुम्हाला त्याच विषयात करावयाची आहेत.

क्र.	शालेय विषय	अभ्यास पातळी						
		११वी	१२वी	प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	पदव्युत्तर भाग १	पदव्युत्तर भाग २
१.	मराठी							
२.	हिंदी							
३.	इंग्रजी							
४.	गणित							
५.	विज्ञान							
६.	इतिहास-ना.शास्त्र							
७.	भूगोल							
८.	अर्थशास्त्र							
९.	हिशेबशास्त्र							

निर्णय

- (अ) मी (स्वतःचे नाव) विषय (विषयाचे नाव)
..... या पातळीपर्यंत (सर्वतः वरची पातळी)
अभ्यासला असल्याने विषय हा
माझा मुख्य अध्यापन विषय असेल.

किंवा

- (आ) हा शालेय विषय मी जरी
..... सर्वतः अधिक उच्च पातळीपर्यंत
अभ्यासला तरी खाली दिलेल्या कारणासाठी हा विषय मला मुख्य अध्यापन विषय म्हणून निवडण्याची
परवानगी द्यावी, ही विनंती.

करण :

अभ्यासकेंद्राचा शिक्षका

(विद्यार्थ्याची सही व नाव)

अभ्यासकेंद्राचा शेरा

ह्या छात्राध्यापकाची

हा माझा मुख्य अध्यापन विषय निर्धारित करण्यात आलेला आहे.

किंवा

ह्या अन्य विषयाची मुख्य अध्यापन विषय

म्हणून निवडीची विनंती (केली असल्यास) मान्य / अमान्य करण्यात येत आहे.

समन्वयक

२. अध्यापनविषयक विमर्षी विचार

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयामधील गेल्या जानेवारीनंतर शिकविलेला कोणताही एक घटक आठवा. त्याची नोंद करून सदर घटक शिकविण्यासाठीची पूर्वतयारी व प्रत्यक्ष अध्यापन कसे केले ह्याविषयी १५० शब्दांत लिहा. तसेच ती पूर्वतयारी व अध्यापन तसेच का केले? याचे कारणही पुढे लिहा.

अध्यापन विषय :

इयत्ता :

घटक :

अभ्यासाचे विमर्षण

पूर्वतयारी :

अध्यापन :

तसेच का केले ते कारण :

३. वापरानुसार अध्यापन पद्धतींना प्राधान्यक्रम देणे

मित्रहो, तुम्हांला विद्यापीठाकडून पुढील अध्यापन पद्धतीची पुस्तके मिळाली असतील. त्यातील जी अध्यापन पद्धत तुम्ही जास्तीत जास्त वापरता त्या पद्धतीस प्राधान्य क्रमांक एक द्या आणि त्यानंतर तुमच्या वापरानुसार अन्य पद्धतींना प्राधान्य क्रमांक द्या.

अ.क्र.	अध्यापन पद्धती	वापरानुसार प्राधान्यक्रम
१.	व्याख्यान	
२.	नाट्यीकरण	
३.	चर्चा	
४.	उद्गामी अवगामी	
५.	समस्या निराकरण	
६.	संप्रेषणात्मक मार्ग (Communicative Approach)	
७.	किमान अध्ययन क्षमता	
८.	प्रवास पद्धती	
९.	आधार पद्धती	

(सर्वात जास्त वापर क्र. १ अत्यल्प किंवा वापर नसेल तर अंतिम क्रमांक)

उपर्युक्त कृतीच्या आधारे आपण आपल्या अध्यापनात कोणकोणत्या अध्यापन पद्धती किती प्रमाणात वापरतो याचा अंदाज आपण करू शकाल.

(२) कृतिसत्रात संमंत्रकांच्या मार्गदर्शनाखाली करावयाच्या कृती

(सूचना : प्रत्येक कृतीच्या खाली त्या कृतीसाठी जागा सोडण्यात आलेली आहे,
ती कमी पडल्यास स्वतंत्र कोरे पान जोडावे.)

सत्र १ : आशयानुसार अध्यापन कौशल्यांचा विचार (५ कृतींपैकी ४ कृती अपेक्षित)

- कृती १.१ : आशयानुसार स्पष्टीकरण कौशल्याचा विचार
- कृती १.२ : आशयानुसार सज्जताप्रवर्तन व समारोप कौशल्याचा विचार
- कृती १.३ : आशयानुसार उदाहरण दाखले व शैक्षणिक साधनांचा वापर या कौशल्यांचा विचार
- कृती १.४ : आशयानुसार फलकलेखन कौशल्यांचा विचार
- कृती १.५ : आशयानुसार मूलभूत प्रश्नकौशल्य, मुक्त प्रश्न कौशल्य, प्रत्याभरणासाठी प्रश्न ह्यांचा विचार

सत्र २ : आशयज्ञान अभिवृद्धी

- कृती २.१ : मुख्य अध्यापन विषयाची संरचना तयार करणे
- कृती २.२ : अभ्यासक्रम-पाठ्यक्रम-पाठ्यपुस्तक यांतील सुसंगती/विसंगती बाबतची मते नोंदविणे
- कृती २.३ : अध्यापन घटक समान आशयाची व्याप्ती
- कृती २.४ : संकल्पना नकाशा व संरचना संबंध
- कृती २.५ : अध्यापन आशयाचा इतर घटकांशी संबंध
- कृती २.६ : मूल्यमापन तंत्र व बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार आशयविश्लेषण

सत्र ३ : आशय व अध्यापन पद्धती एकात्मीकरण आणि ज्ञानाची प्रतिरूपणे

- कृती ३.१ : अध्यापन आशयानुसार उपागम / योग्य अध्यापनपद्धती, कौशल्ये व प्रतिरूपणे यांची सकारण निवड करणे

सत्र ४ : अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, पाठनियोजन व मूल्यमापन

- कृती ४.१ : एका घटकाचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण व पाठनियोजनाच्या संदर्भात विचार
- कृती ४.२ : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीनुसार मूल्यमापन प्रश्न तयार करणे
- कृती ४.३ : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसाठी पाठ टाचण तयार करणे

परिशिष्ट : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीनुसार पाठनियोजनासोबत जोडावयाची सहपत्रे
नमुना

आशययुक्त अध्यापन पद्धती

सत्र १

आशयानुसार अध्यापन कौशल्यांचा विचार

क्रमांक	कृतीचे नाव	पान क्र.
१.१	आशयानुसार स्पर्धीकरण कौशल्याचा विचार	७
१.२	आशयानुसार सज्जताप्रवर्तन व समारोप कौशल्याचा विचार	८
१.३	आशयानुसार उदाहरण दाखले व शैक्षणिक साधनांचा वापर या कौशल्यांचा विचार	९
१.४	आशयानुसार फलकलेखन कौशल्यांचा विचार	१०
१.५	आशयानुसार मूलभूत प्रश्नकौशल्य, मुक्त प्रश्न कौशल्य, प्रत्याभरणासाठी प्रश्न ह्यांचा विचार	११

कृती १.२ : आशयानुसार सज्जताप्रवर्तन व समारोप कौशल्याचा विचार

- (१) संमंत्रकांनी तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील दिलेला घटक शिकविण्यासाठी सज्जता प्रवर्तन कसे कराल? व त्या पाठाचा समारोप कसा कराल ते पुढील रिकाम्या जागेत लिहा. तो तसाच का तेही सांगा.

अध्यापन घटक :

इयत्ता :

सज्जता प्रवर्तन :

तसाच का? त्याचे कारण

समारोप

तसेच का? त्याचे कारण

(जागा कमी वाटल्यास कोरा कागद जोडावा)

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती १.३ : आशयानुसार उदाहरण दाखले व शैक्षणिक साधनांचा वापर या कौशल्यांचा विचार

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील संमंत्रकांनी दिलेला घटक शिकविण्यासाठी कोणकोणती उदाहरणे, दाखले घाल तसेच कोणत्या शैक्षणिक साधनांचा वापर कराल यांची पुढील जागेत यादी करा.

अध्यापनाचा घटक :

इयत्ता :

त्या घटकाच्या अध्यापनासाठी स्वतः वापरू शकू अशी दोहोंची खाली यादी द्या.

उपयुक्त उदाहरण दाखले यादी	उपयुक्त शैक्षणिक साधने यादी
(१) _____ _____	(१) _____ _____
(२) _____ _____	(२) _____ _____
(३) _____ _____	(३) _____ _____
(४) _____ _____	(४) _____ _____
(५) _____ _____	(५) _____ _____
(६) _____ _____	(६) _____ _____

ह्यापैकी स्वतःला कोणते उदाहरण आशयासंदर्भात अधिक योग्य वाटते हे सकारण पुढील जागेत लिहा.

ह्यापैकी स्वतःला कोणते शैक्षणिक साधन आशयासंदर्भात अधिक योग्य वाटते ते सकारण पुढील जागेत लिहा.

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती १.४ : आशयानुसार फलकलेखन कौशल्यांचा विचार

संमंत्रकांनी तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील दिलेला घटक स्पष्ट करण्यासाठी तुम्ही जे फलकलेखन कराल त्याचे पुढील चौकटीत आरेखन करा.

अध्यापन घटक :

इयत्ता :

अपेक्षित फलकलेखन

हे फलकलेखन का आवश्यक आहे ते स्पष्ट करा.

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती १.५ : आशयानुसार मूलभूत प्रश्नकौशल्य, मुक्त प्रश्नकौशल्य, प्रत्याभरणासाठी प्रश्नकौशल्य ह्यांचा विचार

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील संमंत्रकांनी दिलेल्या घटकावर आधारित तीन मूलभूत प्रश्न, तीन मुक्त प्रश्न आणि तीन प्रत्याभरणासाठी प्रश्न तयार करा. त्यानंतर आशयाच्या दृष्टीने त्या तीनही प्रकारांतील सर्वांत चांगला प्रश्न कोणता ते सकारण स्पष्ट करा.

तीन मूलभूत प्रश्न	तीन मुक्त प्रश्न	तीन प्रत्याभरणासाठी प्रश्न
१. _____ _____ _____ _____	१. _____ _____ _____ _____	१. _____ _____ _____ _____
२. _____ _____ _____ _____	२. _____ _____ _____ _____	२. _____ _____ _____ _____
३. _____ _____ _____ _____	३. _____ _____ _____ _____	३. _____ _____ _____ _____

आशयाच्या दृष्टीने तीनही प्रकारांतील सर्वांत चांगला प्रश्न, सकारण निवड

मूलभूत प्रश्न	मुक्त प्रश्न	प्रत्याभरणाचे प्रश्न
प्रश्न _____ _____	प्रश्न _____ _____	प्रश्न _____ _____
कारण _____ _____ _____ _____	कारण _____ _____ _____ _____	कारण _____ _____ _____ _____

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

आशययुक्त अध्यापन पद्धती

सत्र २

आशयज्ञान अभिवृद्धी

(सर्व कृती एकाच आशयघटकासंदर्भात कराव्यात)

क्रमांक	कृतीचे नाव	पान क्र.
२.१	मुख्य अध्यापन पद्धतीची संरचना तयार करणे	१३
२.२	अभ्यासक्रम-पाठ्यक्रम-पाठ्यपुस्तक यांतील सुसंगती/विसंगतीबाबतची मते नोंदविणे	१४
२.३	अध्यापन घटक समान आशयाची व्याप्ती	१५
२.४	संकल्पना नकाशा व संरचना संबंध	१६
२.५	अध्यापन आशयाचा इतर घटकांशी संबंध	१७
२.६	मूल्यमापन तंत्र व बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार आशयविश्लेषण	१८

कृती २.२ : अभ्यासक्रम-पाठ्यक्रम-पाठ्यपुस्तक यांतील सुसंगती / विसंगती बाबतची मते नोंदविणे

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयाचा एका वर्गासंदर्भात अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक यांतील सुसंगतीचा पडताळा घेऊन तुमचा त्याबाबतचा अभिप्राय नोंदवा. तसेच त्या पाठ्यपुस्तकातील अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रमासंदर्भात असलेली एक विसंगती शोधून त्याचीही नोंद करा. अध्यापनाच्या वेळी ती विसंगती कशी दूर कराल ते लिहा.

सुसंगतीबाबत अभिप्राय

विसंगती

ती अध्यापनात कशी दूर कराल ?

कृती २.३ : अध्यापन घटक समान आशयाची व्याप्ती

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील विविध इयत्तांमध्ये आलेला एकच घटक (किंवा साधर्म्य असलेले घटक) निवडा व त्याच्या आशयाची व्याप्ती व सखोलता त्या त्या इयत्तेच्या अनुषंगाने निश्चित करा.

(१) एकच किंवा साधर्म्य असलेला घटक

(२) इयत्तांनुसार माहिती

(३) प्रत्येक इयत्तेच्या अनुषंगाने त्या आशयाची तुम्ही ठरवलेली व्याप्ती / सखोलता

(४) विविध इयत्तांमध्ये तो घटक शिकविताना कोणकोणते बदल कराल ?

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती २.४ : संकल्पना नकाशा व संरचना संबंध

आपल्या मुख्य अध्यापन विषयातील दिलेल्या घटकाचा 'आशय नकाशा' (Content Map) तयार करा आणि त्यातील मुख्य संकल्पनेशी संबंधित सर्व घटक संकल्पना (वरच्या, खालच्या, आजूबाजूच्या) विचारात घेऊन तो आशय नकाशा आपल्या विद्याशाखा संरचनेशी (२.१ मध्ये केलेल्या) जोडा.

अध्यापन विषय :

इयत्ता :

अध्यापन घटक :

आशयनकाशा

उपर्युक्त आशय नकाशा आणि तुमच्या विषयाच्या संरचनेशी त्याचा संबंध या अनुषंगाने तुमचे उच्च अपेक्षित ज्ञान निर्धारित करा व ते खालील जागेत नोंदवा.

कृती २.५ : अध्यापन आशयाचा इतर घटकांशी संबंध

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील निवडलेल्या घटकाचा पुढील तीन मुद्यांच्या अनुषंगाने आकृतीच्या स्वरूपात संबंध मांडून तो स्पष्ट करा.

- (१) त्या घटकाचा त्याच विषयातील वरच्या व खालच्या इयत्तांशी संबंध
- (२) त्या घटकाचा त्याच पुस्तकातील इतर घटकांशी संबंध
- (३) त्या घटकाचा त्याच इयत्तेच्या इतर विषयांशी संबंध

अध्यापन विषय :

इयत्ता :

अध्यापन घटक :

आकृती

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती १ : मूल्यमापन तंत्र व बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार आशयविश्लेषण

- (१) तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील दिलेल्या घटकाचे मूल्यमापन तंत्र व बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार आशयविश्लेषण करा.

मूल्यमापन तंत्रानुसार आशयप्रकार	आशय घटक	बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार संबंधित आशयाचे स्वरूप
(१) तपशील / तथ्ये		
(२) संकल्पना / संबोध संबोधाचे नाव व्याख्या आवश्यक गुणवैशिष्ट्ये निकषात्मक गुणवैशिष्ट्ये होकारात्मक उदाहरणे नकारात्मक उदाहरणे		
(३) सामान्यीकरणे		
(४) नियम		
(५) संकेत		
(६) चिन्हे		
(७) सूत्रे		
(८) रचना		
(९) प्रक्रिया		
(१०) पद्धती		
(११) सिद्धांत / उपपत्ती		

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

आशययुक्त अध्यापन पद्धती

सत्र ३

आशय व अध्यापन पद्धती एकात्मीकरण आणि ज्ञानाची प्रतिरूपणे

क्रमांक	कृतीचे नाव	पान क्र.
३.१	अध्यापन आशयानुसार उपागम / योग्य अध्यापनपद्धती, कौशल्ये व प्रतिरूपणे यांची सकारण निवड करणे	२०

कृती ३.१ : अध्यापन आशयानुसार उपागम/योग्य अध्यापन पद्धती, कौशल्ये व प्रतिरूपणे यांची सकारण निवड करणे

(१) मुख्य अध्यापन विषयाच्या दिलेल्या घटकातील आशयाचे स्वरूपानुसार उपागम / योग्य अध्यापन पद्धती, कौशल्ये व ज्ञान प्रतिरूपणे निश्चित करा. त्याचे कारणही त्यासमोर लिहा.

क्र.	आशय	आशयाचे स्वरूप	उपागम/उपयुक्त अध्यापन पद्धती कारणासह	उपयुक्त अध्यापन कौशल्य कारणासह	उपयुक्त प्रतिरूपण कारणासह
१.					
२.					
३.					
४.					
५.					

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

आशययुक्त अध्यापन पद्धती

सत्र ४

अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण, पाठनियोजन व मूल्यमापन

क्रमांक	कृतीचे नाव	पान क्र.
४.१	एका घटकाचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण व पाठनियोजनाच्या संदर्भात विचार	२२
४.२	आशययुक्त अध्यापन पद्धतीनुसार मूल्यमापन प्रश्न तयार करणे	२३
४.३	आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसाठी पाठ टाचण तयार करणे	२४

कृती ४.१ : एका घटकाचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण व पाठनियोजनाच्या संदर्भात विचार

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील दिलेल्या घटकाचे पुढील मुद्द्यांच्या अनुषंगाने अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण करा.

अध्यापन घटक :

इयत्ता :

(०१) अध्यापनाचा हेतू कोणता?

(०२) विद्यार्थ्यांना कोणते पूर्वज्ञान व पूर्वकल्पना आहे? त्याचा विचार कसा करणार?

(०३) विद्यार्थ्यांत अध्ययनाविषयी प्रेरणा / जिज्ञासा कशी निर्माण करणार?

(०४) आशयवस्तूस बळकटी आणणारे पुरावे कोणते देणार? मुलांना पुरावे सांगण्यास संधी कशी देणार?

(०५) आशय घटकातील परस्पर-संबंध कसा स्पष्ट करणार ?

(०६) विद्यार्थ्यांना त्यांचे विचार अभिव्यक्त करण्याची संधी कोठे व कशी देणार ? कोणते प्रश्न विचारणार ?

(०७) संबंधित घटकास सर्वात चांगली अध्यापनपद्धती कोणती हे ठरवले का ?

(०८) अध्यापनासाठी अचूक ज्ञान प्रतिकारण निश्चित केली का ? कोणती ?
(अध्यापन कौशल्ये, कृती, तंत्रे, क्लृप्त्या, युक्त्या, डावपेच)

(०९) अभिरुचिपूर्ण / आनंददायी अध्यापनासाठी कोणत्या कृती घेणार ?

(१०) मूल्य-गाभा घटकांचा विचार कोठे कोठे करणार ?

(११) मूल्यमापनासाठी कोणते प्रश्न विचारणार ?

(१२) अध्यापन घटकाचा जीवन-व्यवहाराशी संबंध कसा जोडणार ?

कृती ४.२ : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीनुसार मूल्यमापन
प्रश्न तयार करणे

अध्यापन आशय :

इयत्ता :

(१) आशयाचे स्वरूप

(२) आशय वैशिष्ट्ये

(३) त्या आशय वैशिष्ट्यांनुसार ४ ते ५ प्रश्न तयार करणे.

(४) पैकी चांगला प्रश्न निवड : कारणासह लिहा.

संमंत्रकाचे नाव व सही

: विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती ४.३ : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीसाठी ६ पाठटाचणे तयार करणे

पाठटाचण क्रमांक - १

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अभ्यासकेंद्र : _____

शाळेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :

पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्य :

बाधक ज्ञान व कौशल्याचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :

प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :

अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :

कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.	- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.	- निवडलेली विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिरूपणे - शैक्षणिक साधने

शैक्षणिक अनुभूती (४)		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणाच्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विविध विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन

वर्णनात्मक मुद्दे										उपचारात्मक सूचना				
उल्लेखनीय					कमकुवत									
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*			
(०१) पाठटाचण लेखन (०२) संघटन (०३) प्रारंभाची कार्यवाही (०४) हेतुकथन (०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले (०६) मूलभूत प्रश्न (०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन (०८) फलकलेखन (०९) चेतक बदल						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन (११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर (१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति- रूपणांचा वापर (१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय (१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग (१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद (१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व (१७) विषयज्ञान प्रभुत्व (१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी (१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता								
५ x = <input type="text"/>	४ x = <input type="text"/>	३ x = <input type="text"/>	२ x = <input type="text"/>	१ x = <input type="text"/>										
९५ पैकी गुण					सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण					— १००				
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)														

दिनांक

स्थळ

निर्गक्षकाची मही

परिशिष्ट १ (कृती ४.३) : अध्यापनाच्या एका घटकासाठी केलेल्या पूर्वतयारीविषयक प्रपत्रे

(आशययुक्त अध्यापन पद्धती पाठटाचणांसोबत ते जोडणे आवश्यक आहे.)

तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील एक आशय घटक निवडून त्याचे आशयज्ञान अभिवृद्धी, आशय विश्लेषण, अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण करा व संपूर्ण आशययुक्त अध्यापन पद्धतीचे एक पाठटाचण तयार करावे असे अपेक्षित आहे. पाठटाचण तयार करताना ते नेहमीच्या पाठटाचणाच्या नमुन्यातच करावे. मात्र त्या सोबत आपण त्या घटकासंदर्भात केलेले आशयज्ञान अभिवृद्धी, आशयविश्लेषण व अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषणाचे सहपत्र जोडावे असे अपेक्षित आहे. त्यांत खालील मुद्यांचा विचार करावा.

अध्यापन आशय :

इयत्ता :

प्रपत्र १ : अध्यापन घटक समान आशयाची व्याप्ती

प्रपत्र २ : संकल्पना नकाशा व संरचना संबंध

प्रपत्र ३ : अध्यापन आशयाचा इतर घटकांशी संबंध

प्रपत्र ४ : मूल्यमापन आणि बोधात्मक मानसशास्त्रीय तंत्रांचा आशयविश्लेषण

प्रपत्र ५ : अध्यापन आशयानुसार योग्य अध्यापन पद्धती, कौशल्ये, प्रतिरूपणे यांची सकारण निवड

प्रपत्र ६ : एका घटकाचे अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण

प्रपत्र ७ : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीनुसार मूल्यमापन प्रश्न तयार करणे

(सूचना : आशययुक्त अध्यापन पद्धतीची सहा पाठटाचणे आणि उपर्युक्त सात प्रपत्रे मिळून या पाठटाचणांचा एक संच तयार होणे अपेक्षित आहे.)

पाठटाचण क्रमांक - २

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अभ्यासकेंद्र : _____

शाळेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :
पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्य :

बाधक ज्ञान व कौशल्याचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :
प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :
अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :

कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
<p>- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.</p>	<p>- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.</p>	<p>- निवडलेली, विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिरूपणे - शैक्षणिक साधने</p>

शैक्षणिक अनुभूती (४)		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणाच्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विविध विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन

वर्णनात्मक मुद्दे											उपचारात्मक सूचना																																											
उल्लेखनीय					कमकुवत																																																	
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*																																											
(०१) पाठटाचण लेखन						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन																																																
(०२) संघटन						(११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर																																																
(०३) प्रारंभाची कार्यवाही						(१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति-रूपणांचा वापर																																																
(०४) हेतुकथन						(१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय																																																
(०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले						(१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग																																																
(०६) मूलभूत प्रश्न						(१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद																																																
(०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन						(१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व																																																
(०८) फलकलेखन						(१७) विषयज्ञान प्रभुत्व																																																
(०९) चेतक बदल						(१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी																																																
						(१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता																																																
५ X = <input type="text"/>											४ X = <input type="text"/>											३ X = <input type="text"/>											२ X = <input type="text"/>											१ X = <input type="text"/>										
९५ पैकी गुण											सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण											—											१००																					
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)																																																						

दिनांक

स्थळ

निरीक्षकाची सही

पाठटाचण क्रमांक - ३

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अभ्यासकेंद्र : _____

शालेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :

पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्ये :

बाधक ज्ञान व कौशल्याचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :

प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :

अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :

कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.	- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.	- निवडलेली विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिरूपणे - शैक्षणिक साधने

शैक्षणिक अनुभूती (४)		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणा-च्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतींचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विविध विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन

वर्णनात्मक मुद्दे					उपचारात्मक सूचना						
उल्लेखनीय		कमकुवत									
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*
(०१) पाठटाचण लेखन (०२) संघटन (०३) प्रारंभाची कार्यवाही (०४) हेतुकथन (०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले (०६) मूलभूत प्रश्न (०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन (०८) फलकलेखन (०९) चेतक बदल						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन (११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर (१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति-रूपणांचा वापर (१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय (१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग (१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद (१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व (१७) विषयज्ञान प्रभुत्व (१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी (१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता					
$५ \times = \square$ $४ \times = \square$ $३ \times = \square$ $२ \times = \square$ $१ \times = \square$											
१५ पैकी गुण		सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण			—					१००	
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)											

दिनांक

स्थळ

निरीक्षकाची सही

पाठटाचण क्रमांक - ४

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अभ्यासकेंद्र : _____

शालेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :
पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्ये :

बाधक ज्ञान व कौशल्यांचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :
प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :
अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :
कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.	- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.	- निवडलेली विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिरूपणे - शैक्षणिक साधने

शैक्षणिक अनुभूती (४)		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणा-च्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विविध विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन											
वर्णनात्मक मुद्दे						उपचारात्मक सूचना					
उल्लेखनीय			कमकुवत								
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*
(०१) पाठटाचण लेखन (०२) संघटन (०३) प्रारंभाची कार्यवाही (०४) हेतुकथन (०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले (०६) मूलभूत प्रश्न (०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन (०८) फलकलेखन (०९) चेतक बदल						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन (११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर (१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति- रूपणांचा वापर (१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय (१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग (१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद (१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व (१७) विषयज्ञान प्रभुत्व (१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी (१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता					
$५ \times = \square$ $४ \times = \square$ $३ \times = \square$ $२ \times = \square$ $१ \times = \square$											
१५ पैकी गुण सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण — १००											
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)											

दिनांक

स्थळ

निरीक्षकाची सही

पाठटाचण क्रमांक - ५

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अध्यासकेंद्र : _____

शाळेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :
पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्य :

बाधक ज्ञान व कौशल्यांचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :
प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :
अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :

कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.	- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.	- निवडलेली विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिक्रिये - शैक्षणिक साधने

शैक्षणिक अनुभूती (४) .		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणा-च्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विविध विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन											
वर्णनात्मक मुद्दे						उपचारात्मक सूचना					
उल्लेखनीय			कमकुवत								
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*
(०१) पाठटाचण लेखन (०२) संघटन (०३) प्रारंभाची कार्यवाही (०४) हेतुकथन (०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले (०६) मूलभूत प्रश्न (०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन (०८) फलकलेखन (०९) चेतक बदल						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन (११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर (१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति- रूपणांचा वापर (१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय (१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग (१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद (१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व (१७) विषयज्ञान प्रभुत्व (१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी (१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता					
५ X = <input type="text"/> ४ X = <input type="text"/> ३ X = <input type="text"/> २ X = <input type="text"/> १ X = <input type="text"/>											
९५ पैकी गुण सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण <input type="text"/> १००											
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)											

दिनांक

स्थळ

निरीक्षकाची सही

पाठटाचण क्रमांक - ६

छात्राध्यापकाचे नाव : _____ PRN _____

अभ्यासकेंद्र : _____

शाळेचे नाव : _____ इयत्ता व तुकडी : _____

अध्यापनाचा विषय : _____

घटक व उपघटक : _____

अध्यापन पद्धती प्रकार : _____ एकूण पाठ : _____

तासिकेची वेळ : _____ ते _____

अपेक्षित पूर्वज्ञान :

पूर्वावश्यक ज्ञान व कौशल्ये :

बाधक ज्ञान व कौशल्यांचा विचार :

सज्जता प्रवर्तन :

प्रेरणा, जिज्ञासा, अभिरुची विचार :

हेतुकथन :

अध्यापनातील कृती, त्यांचा हेतू :

कृतिक्रम :

पाठ्यवस्तू (१)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे (२)	आधारप्रणाली (३)
- आशय विश्लेषणानंतर निश्चित झालेला आशय स्वरूपासह येथे लिहावे.	- नेहमीच्या उद्दिष्टांबरोबरच गाभाघटक, मूल्यघटकाच्या अनुषंगाने उद्दिष्टे लिहावीत.	- निवडलेली विशेष अध्यापन पद्धती / उपागम - विशेष निवडलेली कौशल्ये - ज्ञानाची प्रतिरूपणे - शैक्षणिक साधने

शैक्षणिक अनुभूती (४)		मूल्यमापन साधने (५)
शिक्षक कृती	विद्यार्थी कृती	
<ul style="list-style-type: none"> - आशयवस्तू बळकटी पुरावा / समर्थन विचारणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. - तांत्रिक शब्द स्पष्टीकरण - आनंददायी अभिरूचीपूर्ण शिक्षणाच्या कृतीचा निर्देश करावा. - जीवनव्यवहाराशी सांगड घालणाऱ्या कृतीचा निर्देश करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> - विद्यार्थी विचार विचार अभिव्यक्ती - अपेक्षित अर्थ निर्वचन 	<ul style="list-style-type: none"> - आशयासंदर्भात अचूक मूल्यांकन निवड केलेल्या प्रश्नांची नोंद

फलकलेखन											
वर्णनात्मक मुद्दे						उपचारात्मक सूचना					
उल्लेखनीय			कमकुवत								
घटक	१*	२	३	४	५*	घटक	१*	२	३	४	५*
(०१) पाठटाचण लेखन (०२) संघटन (०३) प्रारंभाची कार्यवाही (०४) हेतुकथन (०५) स्पष्टीकरण, उदाहरण व दाखले (०६) मूलभूत प्रश्न (०७) मुक्त प्रश्न व प्रबलन (०८) फलकलेखन (०९) चेतक बदल						(१०) वर्ग वातावरण व व्यवस्थापन (११) योग्य अध्यापन पद्धतीचा वापर (१२) वैविध्यपूर्ण ज्ञानाच्या प्रति- रूपणांचा वापर (१३) समारोप कार्यवाही व स्वाध्याय (१४) मूल्यमापन साधनांचा उपयोग (१५) मूल्यमापनातील विद्यार्थी प्रतिसाद (१६) शिक्षक व्यक्तिमत्त्व (१७) विषयज्ञान प्रभुत्व (१८) विषयज्ञान अभिवृद्धी (१९) कार्यवाहीतील नियोजनबद्धता					
५ x = <input type="text"/>	४ x = <input type="text"/>	३ x = <input type="text"/>	२ x = <input type="text"/>	१ x = <input type="text"/>							
९५ पैकी गुण		सर्वसामान्य प्रभाव (५ पैकी गुण) एकूण				— १००					
*(५ = उच्चतम, १ = निम्नतम)											

दिनांक

स्थळ

निरीक्षकाची सही

ज्ञानगंगा घरोघरी

यशवंतराव
चव्हाण
महाराष्ट्र
मुक्त विद्यापीठ

EDU 462

बी. एड. कार्यपुस्तिका

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका भाग - २ (गृह व क्षेत्रीय प्रात्यक्षिके)

लेखक : डॉ. कविता साळुंके

(१) गृह व क्षेत्रीय प्रात्यक्षिके

०१

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

कुलगुरु : प्रा. डॉ. ई. वायुनंदन

लेखन

डॉ. कविता सुरेश साळुंके
अधिव्याख्याती, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य.च.म.मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

मार्गदर्शन व संपादन

डॉ. अनंत न. जोशी
संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

निर्मिती

श्री. आनंद यादव
व्यवस्थापक, ग्रंथनिर्मिती केंद्र
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

First edition developed under DEC development grant.

© २००४, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

● सुधारित आवृत्ती पुनर्मुद्रण : मार्च २०१६, जून २०१७

● प्रकाशन क्रमांक : १३११

● मुखपृष्ठ रेखाटन: श्री. अविनाश भरणे

● मुद्रक : श्री.अजित मोडक, मे. प्रिंट लाईन्स, ए. रोड, नाईस, सातपूर, नाशिक - ७.

● प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२

(EDU462)

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका भाग-२

(१) गृह व क्षेत्रीय प्रात्यक्षिके

प्रास्ताविक

ह्या भागात 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : मूलभूत' पुस्तकातील सर्व घटकांसाठी कृती देण्यात आलेल्या आहेत. ते घटक पुढीलप्रमाणे :

घटक	कृतींची संख्या
विद्याशाखा स्वरूप व संरचना संबंधित कार्ये	२
अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक यांचा अध्यापनात वापरासंबंधी कार्ये	४
आशयज्ञान अभिवृद्धीसंदर्भात कार्ये	६
आशयविश्लेषणाबाबतची कार्ये	१
अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषणासंबंधित कार्ये	६
अध्यापन पद्धती आणि आशयाचे एकात्मिकरण संबंधातील कार्ये	२
ज्ञानाच्या प्रतिकारणासंदर्भातील कार्ये	४

ह्या प्रत्येक घटकाच्या खाली पुढे काही कृती देण्यात आलेल्या आहेत, त्या आपण आपल्या उप शालेय विषयासंदर्भात करणे अपेक्षित आहे. कारण त्याही शालेय विषयाची अंतिम परीक्षा आपण देणार आहात. ह्या पुस्तिकेतील कृती आपण संपर्कसत्रातील कृतिसत्रात केलेली असेल तर ती उपविषयासंदर्भात करावी. अन्यथा ती कृती मुख्य विषयासंदर्भातच करावी.

कार्यपुस्तिका उद्दिष्टे

- आशययुक्त अध्यापन पद्धतीतील प्रत्येक पायरीचा सराव करता येईल.
- अध्यापनासंदर्भात अध्यापनशास्त्रीय घटकाची अचूक निवड करता येईल.
- अध्यापनाची परिणामकारकता वाढविता येईल.

कार्यपुस्तिकेच्या वापरासंदर्भात महत्त्वपूर्ण सूचना

आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या आठ पायऱ्या आहेत. त्या पायऱ्यांचा अध्यापनात अचूक वापर करावयाचा असेल तर त्या आपण पूर्णतः आत्मसात करणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने प्रत्येक पायरीचा सराव व्हावा म्हणून ही कार्यपुस्तिका तयार केलेली आहे. त्यात 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : मूलभूत' या पुस्तकातील प्रकरणांनुसार प्रत्येक घटकावर आधारित सरावासाठी कृती दिलेल्या आहेत. त्या करताना काही काळजी तुम्हांला घ्यावी लागेल, ती म्हणजे -

- (१) कार्यपुस्तिकेतील कार्ये करण्यापूर्वी 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : मूलभूत' हे पुस्तक सखोल आकलन होईपर्यंत वाचा.
- (२) त्या प्रत्येक प्रकरणातील अंतर्गत कृती करून पाहा.
- (३) त्या अंतर्गत कृतीसंदर्भात आपल्या सहकाऱ्यांशी चर्चा करा.
- (४) तात्त्विक भाग समजल्यानंतर ह्या कार्यपुस्तिकेतील कार्ये करा. (कार्यपुस्तिकेतील कृती करताना त्या त्या कृतीखाली दिलेली जागा कमी पडल्यास कोरा कागद वापरून तो तेथे चिकटवा.)
- (५) ती कार्ये करताना येणाऱ्या अडचणींचे आपले सहकारी, संमंत्रक किंवा मुक्त विद्यापीठ यांच्यामार्फत निराकरण करवून घ्या.
- (६) सरावासाठी दिलेल्या कृती केवळ सरावासाठी असल्या तरी आपल्या आवडी व सवडीनुसार आपण त्या कृती करणे अपेक्षित आहे.
- (७) ह्या गृह व क्षेत्रीय कार्यपुस्तिकेतील किमान ८० टक्के कृती आपण पूर्ण करणे अपेक्षित आहे.

प्रकरण एक हे 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : संकल्पना व स्वरूप' या घटकाशी संबंधित आहे. तो भाग पूर्णतः सैद्धांतिक स्वरूपाचा असल्यामुळे त्यावर आधारित कृती येथे दिलेल्या नाहीत; मात्र प्रकरण नोन पासून प्रत्येक घटकावर आधारित कृती पुढे देण्यात आलेल्या आहेत.

आशययुक्त अध्यापन पद्धती मूलभूत पुस्तकातील घटकानुसार कृती

घटक : विद्याशाखा स्वरूप व संरचना

प्रास्ताविक

कोणताही अध्यापन आशय स्वतंत्र नसतो. तो प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या इतर ज्ञानशाखांशी जोडलेला असतो. तो कसा जोडलेला आहे याबाबत प्रत्येक शिक्षकाला ज्ञान हवे, तरच पाठ्यांशाचा संबंध इतर ज्ञानशाखांशी जोडणे शक्य आहे. आपल्या विद्याशाखेचा ज्ञाननिर्मिती मार्ग, गृहीतके, संरचना ह्या गोष्टीही ज्ञात असाव्यात. प्रत्येक विद्याशाखेची तिच्या वैशिष्ट्यांनुसार स्वतंत्र संकल्पना व तत्त्वे असतात आणि या वृक्षाकृती किंवा पिरॅमिडप्रमाणे किंवा श्रेणिबद्धपणे रचलेल्या असतात. ती रचना विषयाच्या आकलनानुसार प्रत्येक शिक्षक मांडू शकतात. एवढेच नव्हे तर आपला अध्यापन आशय त्याच्याशी संबंधित कसा हेही सांगू शकतात.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- तुमच्या विद्याशाखेचे ज्ञाननिर्मितीचे मार्ग सांगू शकाल.
- अध्यापन आशयाचा विद्याशाखेच्या गृहीतकाबरोबर संबंध जोडू शकाल.
- आपला अध्यापन पाठ्यांश विद्याशाखेच्या संरचनेत कोठे कसा बसतो याबाबत जाणीव होऊन त्या अध्यापन घटकाचा इतर घटकांशी संबंध जोडू शकाल.

कृती - १

पुढे विज्ञान विद्याशाखेची गृहीतके दिलेली आहेत. तशी तुमच्या अध्यापन विषयाच्या विद्याशाखेची गृहीतके लिहा. ही गृहीतके जाणून घेण्यासाठी आपापल्या विद्याशाखेची उच्च पातळीवरील परिचयात्मक संदर्भ पुस्तके तुम्हाला वाचावी लागतील किंवा त्या त्या विषयाच्या तज्ज्ञांशी तुम्हाला चर्चा करावी लागेल.

उदाहरणादाखल विज्ञान विषयाची गृहीतके	तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयाची गृहीतके
(१) आपण ज्या जगात जगतो ते वास्तव आहे व ते जाणता येते.	
(२) निसर्गात समानता आहे. निसर्गात एके ठिकाणी जसे घडते ते तशाच परिस्थितीत बऱ्याच अंशी त्या प्रकारे घडण्याची शक्यता असते.	
(३) वैज्ञानिक सिद्धान्त / तत्वांची सत्यता पुराव्यासह निरीक्षणाने पडताळता येते.	
(४) विश्वात घडणाऱ्या गोष्टींत एक नियमितपणा व क्रमबद्धता असते.	

तुम्ही लिहिलेल्या गृहीतकांवर तुमच्या सहकाऱ्यांशी चर्चा करून त्यांची मते पुढील जागेत लिहा.

सहकाऱ्यांची मते :

कृती - २

पुढे विद्याशाखेच्या पृच्छापद्धतीची काही नावे दिलेली आहेत. त्यांपैकी तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयाच्या पृच्छा पद्धतीसमोरील चौकोनात '✓' अशी खूण करा.

ज्ञाननिर्मितीच्या पृच्छा पद्धती	विषयाला उपयुक्त ('.....' या ठिकाणी तुमचा मुख्य अध्यापन शालेय विषय लिहावा.)
(०१) समस्या निराकरण	☐
(०२) उद्गामी अवगामी	☐
(०३) प्रयोगात्मक पद्धती	☐
(०४) वैज्ञानिक पद्धती	☐
(०५) निरीक्षण	☐
(०६) शोध घेणे	☐
(०७) कागदपत्रांचा अभ्यास	☐
(०८) मुलाखती	☐
(०९) सामाजिक व राजकीय घडामोडींचा अभ्यास	☐
(१०) मानवी वर्तन निरीक्षण	☐
(११) वर्णनात्मक निरीक्षण	☐

ज्ञाननिर्मितीच्या पृच्छा पद्धती विषयाला उपयुक्त (..... या ठिकाणी तुमचा शालेय विषय लिहावा.)
(१२) व्यक्ति-अभ्यास	☐
(१३) माहितीचे वर्गीकरण	☐
(१४) माहितीचे अर्थनिर्वचन	☐
(१५) पुरावा	☐
(१६) अनुभव	☐
(१७) सर्वेक्षण	☐
(१८) विषय अ	☐
(१९) प्रवास वर्णन	☐
(२०) प्रादेशिक अभ्यास	☐

तुम्ही बरील तक्त्यात '✓' अशी खूण केलेल्या पृच्छेने तुमच्या विद्याशाखेत भर पडलेल्या ज्ञानाची किमान दोन उदाहरणे तुमच्या पाठ्यपुस्तकातील आशयाआधारे पुढील रिकाम्या जागेत लिहा.

पृच्छा पद्धत	प्राप्त ज्ञान / विद्याशाखेत भर पडलेले ज्ञान

घटक : अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक

प्रास्ताविक

शिक्षणात हेतूपूर्ण कृतींना महत्त्व असते. म्हणजेच उद्दिष्टनिश्चितीला महत्त्व असते. उद्दिष्टानुसार अभ्यासक्रम निश्चिती, त्यानुसार पाठ्यक्रम व पाठ्यपुस्तक निर्मिती होते. ज्ञान मुलांपर्यंत पोहोचविणारा शिक्षक हा महत्त्वपूर्ण घटक. परिणामतः शिक्षकाने या तिन्हींचा चिकित्सक अभ्यास केलाच पाहिजे. त्यामुळे त्यातील उणिवा, त्रुटी त्याला समजू शकतात आणि प्रत्यक्ष अध्यापनाच्यावेळी त्या त्याला दूर करता येतात.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- तुमच्या इयतेच्या अभ्यासक्रमाचे चिकित्सक मूल्यमापन करू शकाल.
- तुमच्या विषयाच्या पाठ्यक्रमाचे चिकित्सक मूल्यमापन करू शकाल.
- तुमच्या विषयाच्या पाठ्यपुस्तकाचे चिकित्सक मूल्यमापन करू शकाल.
- अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम आणि पाठ्यपुस्तक या घटकांतील विसंगती त्रुटी ह्यासंदर्भात तुमची भूमिका बजावू शकाल.

कृती - १

१.१ तुमच्या उपविषयाच्या इयत्ता ५वी ते १२वी पर्यंतच्या कोणत्याही पुस्तकांची पुढील चौकटीत चिकित्सा करा. त्यात कोणता आशय विविध इयत्तांना सारख्याच/ समानार्थी नावाने आलेला आहे ते पाहा. उदाहरणार्थ, इतिहास विषयात इयत्ता ५वी, इयत्ता ८वी, इयत्ता ९वी या तीनही इयत्तांमध्ये ब्रिटिश सत्तेची भारतात स्थापना व विस्तार या स्वरूपाचा आशय आहे. अशा स्वरूपाच्या एकापेक्षा जास्त इयत्तांना असणाऱ्या एकाच विशिष्ट आशय अध्यापनातही प्रत्येक इयत्तेनुसार तुम्ही तुमच्या अध्यापनात कोणता बदल कराल ते स्पष्ट करा.

इयत्ता	विविध इयत्तांमध्ये असणारा समान आशय घटक

मागील तक्त्यातील सामान / समानार्थी नावाने आलेला आशय प्रत्येक इथतेल शिकविताना अध्यापन पद्धती, तंत्र, कौशल्ये, शैक्षणिक साधने आणि अध्यापन आशय या संदर्भात तुम्ही कोणता बदल कराल ते लिहा.

इयत्ता	पुस्तकातील आशय	अध्यापनात बदल				
		अध्यापन पद्धती	कौशल्ये	तंत्रे	शैक्षणिक साधने	आशय मुद्दे

इयत्ता	पुस्तकातील आशय	अध्यापनात बदल				
		अध्यापन पद्धती	कौशल्ये	तंत्रे	शैक्षणिक साधने	आशय मुद्दे

विविध इयत्तांमध्ये समान आशयघटकाच्या नावाने आलेल्या आशयाचा, 'उदाहरणार्थ, १८५७ चा उठाव हा घटक इयत्ता ५वी, ८वी, दहावी तीनही इयत्तांत दिसतो'. ह्या सारख्या घटकातील संबंध अध्यापनाच्या वेळी मुलांच्या कसा लक्षात आणून घ्याल हे तुमच्या विषयातील किमान एक उदाहरण घेऊन स्पष्ट करा.

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - २

तुमच्या उप शालेय विषयाच्या कोणत्याही एका इयतेच्या पाठ्यपुस्तकाचे मूल्य व गाभा घटकाच्या अनुषंगाने चिकित्सा करा.

क्र.	पाठ्यपुस्तकातील घटक	त्यात आलेली मूल्ये	त्यात आलेले गाभाघटक	अध्यापन विचार

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका भाग-२ : ९

कृती - ३

तुमच्या उप शालेय विषयांतील कोणत्याही एका इयतेच्या पाठ्यपुस्तकातील कोणत्याही एका घटकाची चिकित्सा करून त्यात असलेले त्रोटक माहितीचे मुद्दे तसेच चुकीची माहिती असलेले मुद्दे असल्यास ते कोणते ते पुढील जागेत लिहा.

पाठ्यविषय :

इयत्ता :

पाठ्यपुस्तकातील घटक	त्रोटक माहितीचे मुद्दे	चुकीची माहिती असलेले मुद्दे

वरील तक्त्यातील मुद्द्यांची पूर्तता प्रत्यक्ष अध्यापनात कशी कराल, ते किमान एका उदाहरणाने स्पष्ट करा.

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती - ४

आपल्या उप अध्यापन विषयातील एका घटकाचा त्याच पुस्तकातील इतर घटकांशी असलेला संबंध, त्या घटकाचा त्याच इतर विषयांशी असलेला संबंध, त्याच घटकाचा विविध इयत्तांतील त्या विषयाशी असलेला संबंध पुढील स्वरूपात स्पष्ट करा.

पाठ्यपुस्तकातील अध्यापन घटक	त्याचा पाठ्यपुस्तकातील इतर घटकांशी संबंध	त्याचा त्याच इयत्तेच्या इतर पाठ्यविषयांशी संबंध	त्याचा इतर इयत्तांशी त्याच विषयाशी असलेला संबंध

प्रत्यक्ष अध्यापनाचा या उपर्युक्त सर्व संबंधांचा कसा विचार कराल, ते पुढील जागेत लिहा..

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

घटक : आशयज्ञान अभिवृद्धी

प्रास्ताविक

आशयज्ञान अभिवृद्धी म्हणजे पदवी किंवा पदव्युत्तर पातळीवर आत्मसात केलेला आशय पुन्हा नव्याने शिकणे नव्हे तर आपल्याला 'काय' शिकवायचे? आणि 'का' व 'कसे' शिकवायचे या संदर्भात अध्यापनापूर्वी करावयाची पूर्वतयारी होय. यात तीन गोष्टी येतात :

- (१) संरचनेतील अध्यापन घटकाचे स्थान,
- (२) आशयाचे अभ्यासक्रमातील स्थान व अन्य घटकांशी संबंध,
- (३) घटकाचे महत्त्व व भारांश याचा विचार.

या तीनही घटकांबाबत सैद्धान्तिक माहिती आपण आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या मूलभूत घटकात पाहिली. येथे आपण त्याबाबतच्या कृती करून पाहणार आहोत.

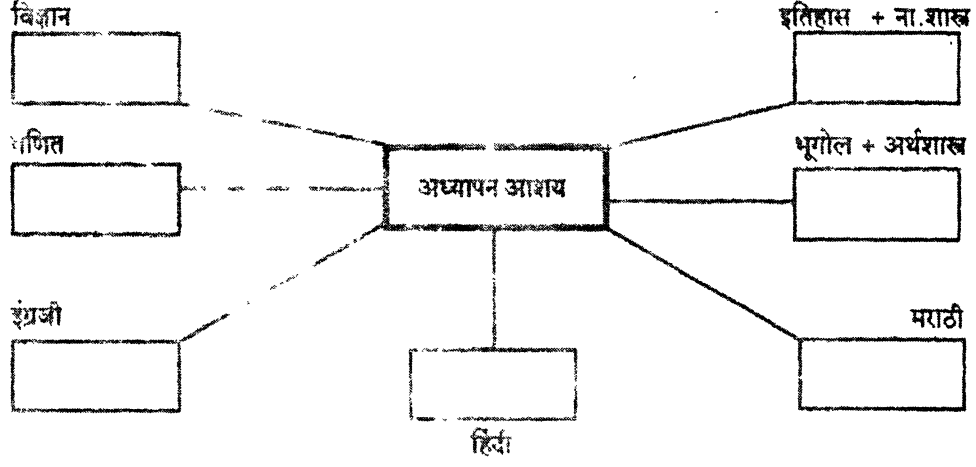
उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- आपल्या अध्यापन घटकाचे आपल्या विद्याशाखेच्या संरचनेतील स्थान निश्चित करू शकाल.
- आपल्या अध्यापन घटकाचा इतर विषय तसेच त्याच विषयातील अन्य घटकांशी संबंध जोडू शकाल.
- आपल्या अध्यापन घटकांच्या महत्त्वानुसार आशय अध्यापन करू शकाल.

कृती - १ (सरावासाठी कृती)

तुमच्या उप शालेय विषयाच्या कोणत्याही एक विषयाचे पाठ्यपुस्तकातील कोणताही एक अध्यापन आशय निवडा, त्याचा त्याच इयत्तेच्या इतर विषयातील कोणत्या घटकाशी संबंध येतो ते दाखवा.

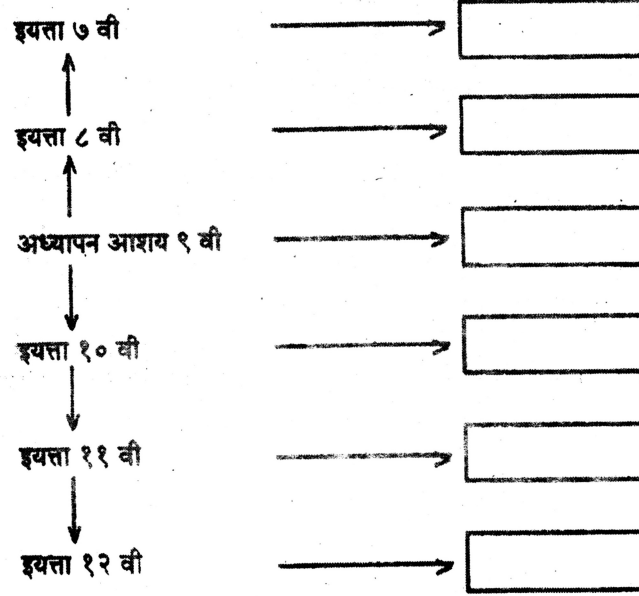

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ३ (सरावासाठी कृती)

आपल्या उप शालेय विषयाच्या कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यविषयातील कोणताही एक आशय निवडून त्याचा इतर इयत्तांशी संबंध स्पष्ट करा.

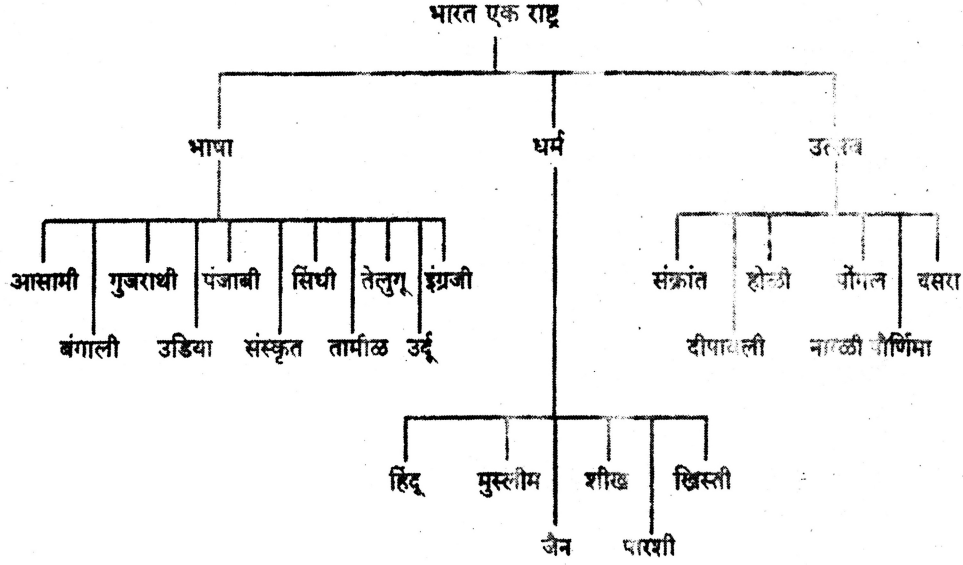
संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ४ (सरावासाठी कृती)

तुमच्या उप विषयातील कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यपुस्तकातील कोणताही एक आशय घेऊन त्याची संरचनेत मांडणी करा.

जसे, इयत्ता ५ वीतील 'भारत एक राष्ट्र' या घटकाची मांडणी पुढे उदाहरणादाखल करून दाखविलेली आहे.

तुमच्या विषयातील अशीच एका आशयाची संरचना तयार करा.

संयंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ५

तुमच्या उप शालेय विषयातील इयत्ता ५वी ते ७वी आणि इयत्ता ८वी ते १०वी या इयत्तांमध्ये आलेला समान घटक निवडा. (जसे, '१८५७चा उठाव' हा इतिहासातील घटक इयत्ता ७वीला तसेच इयत्ता १०वीलाही आहे.) तो घटक शिकविताना इयत्तांनुसार खालील मुद्यांना अनुषंगून कोणता बदल कराल ते पुढील चौकटीत लिहा.

इयत्ता : _____ पाठघांश : _____

मुद्दे	इयत्ता ५ वी ते ७ वी	इयत्ता ८ वी ते १० वी
(१) आशय		
(२) अध्यापनपद्धती		
(३) उदाहरणे / स्पष्टीकरण		
(४) शैक्षणिक साधने		
(५) ज्ञान प्रतिकारण		
(६) मूल्यमापन घटक		

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ६

तुमच्या उप अध्यापन विषयातील कोणताही एक अध्यापन घटक निवडून त्या घटकाच्या अध्यापनासाठी तुम्ही आशयज्ञान अभिवृद्धीसाठी काय काय कराल याची यादी पुढील रिकाम्या जागेत करा.

अध्यापन / आशय घटक : _____

इयत्ता : _____

विषय : _____

आशयज्ञान अभिवृद्धी

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

आशययुक्त अध्यापन पद्धती : कार्यपुस्तिका भाग-२ : १८

घटक : आशय विश्लेषण

प्रास्ताविक

अध्यापनापूर्वी आपण शिकविणार असलेला आशय आपण जाणून घेण्याचा प्रयत्न करतो. म्हणजेच त्या आशयात कोणकोणते प्रमुख मुद्दे आहेत, त्यातील उपमुद्दे कोणते, त्यांचा अध्यापनक्रम कोणता, कोणत्या संकल्पना मुलांना समजावून घेणे कठीण जाईल, कोणत्या मुलांनी स्वतः अधिक वळण केले तरी समजू शकतील, पूर्वज्ञानाशी संबंधित कोणते मुद्दे आहेत, त्यांचा विचार आपण आपल्या अध्यापनात कसा करू शकतो, त्यातील मध्यवर्ती संकल्पना कोणती, तिच्याशी अन्य संकल्पना कशा बांधल्या गेल्या आहेत, आपण शिकविणार तो आशय निर्देशात्मक आहे की कार्यात्मक, या सर्व मुद्द्यांचा विचार आपण आशय विश्लेषणात करतो. हे आशयविश्लेषण डेव्हिस तंत्र, मूल्यमापन तंत्र, बोधात्मक आशय विश्लेषण तंत्र या तीन प्रकारे करता येते ते कसे, ते आपण सैद्धांतिक भागात अभ्यासले असेलच. आता या कार्यपुस्तिकेतील या घटकातील कृतीमुळे तुम्ही तुमच्या अध्यापन आशयाचे आशय विश्लेषण करण्याचे कौशल्य हस्तगत करू शकाल.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- अध्यापन आशयाचे मूल्यमापन तंत्रानुसार आशय विश्लेषण करू शकाल.
- बोधात्मक मानसशास्त्राचा विचार करून आशय विश्लेषण करू शकाल.

कृती १ : मूल्यमापन तंत्र व बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार आशयविश्लेषण

तुमच्या उप शालेय विषयातील कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यपुस्तकातील एक आशय निवडा आणि त्याचे पुढील मुद्द्यांच्या अनुषंगाने मूल्यमापन तंत्र आणि बोधात्मक मानसशास्त्रीय विश्लेषणानुसार मूल्यमापन करा.

उप शालेय विषय :

इयत्ता :

आशय घटक :

दिनांक

मूल्यमापन तंत्रानुसार आशयप्रकार	आशय घटक	बोधात्मक मानसशास्त्रानुसार संबंधित आशयाचे स्वरूप
(१) तपशील / तथ्ये		
(२) संकल्पना / संबोध संबोधाचे नाव ज्याख्या आवश्यक गुणवैशिष्ट्ये निकषात्मक गुणवैशिष्ट्ये होकारात्मक उदाहरणे नकारात्मक उदाहरणे		
(३) सामान्यीकरणे		
(४) नियम		
(५) संकेत		
(६) चिन्हे		
(७) सूत्रे		
(८) रचना		
(९) प्रक्रिया		
(१०) पद्धती		
(११) सिद्धांत / उपपत्ती		

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

घटक : अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषण

प्रास्ताविक

अध्यापनशास्त्रीय विश्लेषणात हेतूची जाणीव, विद्यार्थ्यांच्या कल्पनांची जाण, विद्यार्थ्यांच्या सहभागाची संधी, अमूर्त कल्पनांचा विकास, विद्यार्थी विचारप्रक्रियेला चालना, प्रगतीचे मूल्यांकन, अध्ययन पोषक वातावरण निर्मिती, गाभाघटक व मूल्यविचार हा आठ पध्दत्या येतात. त्यांचा विचार अध्यापनात करता यावा यासाठी पुढील कृतींचा सराव करा.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यावर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- हेतूची जाणीव कशी करून द्यावी हे स्पष्ट होईल.
- विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान जाणून घेऊ शकाल.
- विद्यार्थ्यांचा अध्यापनातील सहभाग वाढवू शकाल.
- अमूर्त कल्पनांचा विकास सहज करू शकाल.
- विद्यार्थ्यांच्या विचारप्रक्रियेला चालना देऊ शकाल.
- विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचे मूल्यांकन करू शकाल.
- आपल्या पाठ्यपुस्तकात आलेली मूल्ये व गाभा घटक जाणून घेऊ शकाल.

कृती - १

तुमच्या पाठ्यपुस्तकात अनेक घटक आहेत. अध्यापन करतेवेळी आपण जो आशय मुलांना शिकवितो तो का शिकायचा? आणि त्यात कोणत्या कृती शिक्षक म्हणून आपण करणार हे मुलांना माहीत असायला हवे. हेतू सांगताना त्याबरोबरच विद्यार्थ्यांकडून काही उच्च अपेक्षाही व्यक्त केल्या जाव्यात.

उदाहरणार्थ,

हेतू : मुलांनो, आज आपण 'बल' हा विज्ञानातील आशय अभ्यासणार आहोत.

कृतिक्रम : हे अभ्यासताना आपण -

- प्रथम बल म्हणजे काय?
- बलाची दैनंदिन उदाहरणे
- बलाचे प्रकार

या क्रमाने त्याचा अभ्यास करणार आहोत.

उच्च अपेक्षा : हा घटक शिकल्यानंतर तुम्हीही बलाची दैनंदिन व्यवहारातील किमान पाच उदाहरणे मला सांगायची आहेत.

उपर्युक्त उदाहरणाप्रमाणे तुमच्या मुख्य अध्यापन विषयातील कोणताही एक आशय निवडून त्यांचा अध्यापनाचा हेतू, कृतिक्रम आणि मुलांकडून तुम्ही त्या घटकासंदर्भात कोणती उच्च अपेक्षा ठेवाल / बाळगाल ते पुढील रिकाम्या जागेत लिहा.

आशय - १

हेतू :

कृतिक्रम

उच्च अपेक्षा :

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - २

अध्यापनापूर्वी मुलांना आशयासंदर्भात कोणत्या गोष्टी माहीत आहेत ते आपण जाणून घ्यायला हवे. त्याचा अध्यापन करताना तर फायदा होतोच; त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान नवीन अध्यापन आशयाला बाधक ठरणार असेल तर त्याचीही दखल अध्यापनात घेता येते. हे पूर्वज्ञान आपण प्रश्न विचारून, एखादी कृती देऊन किंवा चाचणी देऊन तपासू शकतो. पुढील चौकटीत तुमच्या मुख्य व उप अध्यापन विषयातील कोणताही एक घटक घ्या आणि त्या घटकाबाबत विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान निश्चित करा. ते कसे तपासाल, ते सांगून त्या प्राप्त पूर्वज्ञानातील प्राप्त ज्ञानाचा अध्यापनात कसा विचार कराल ते लिहा.

आशय	पूर्वज्ञान तपासाची कृती	अध्यापनात उपयोग
(१)		
(२)		

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ३

अध्यापनाचा कंटाळा येऊ नये म्हणून विद्यार्थ्यांना अध्यापनात सतत सहभागी करून घेणे महत्वाचे असते. ते आपण त्यांना प्रश्न विचारून, मत सांगायला सांगून, उदाहरण देण्यास सांगून, कृती करण्यास सांगून करू शकतो. तुमच्या आशयातील कोणताही एक आशय घटक घेऊन त्यात तुमच्या विद्यार्थ्यांना तुम्ही कोठे व कसे सहभागी करून घ्याल ते पुढील रिकाम्या जागेत लिहा.

आशय

विद्यार्थी सहभाग मुद्दे

सहभाग कसा घेणार?

कृती - ४

तुमच्या उप अध्यापन विषयातील कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यपुस्तकातील कोणताही एक आशय घटक घेऊन त्या संदर्भात अध्यापनात मुलांना विचार करण्याची संधी कशी देणार, ते लिहा.

आशय

मुलांना विचार करण्याची संधी

त्यांचे मूल्यांकन पद्धती

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती - ५

तुम्ही शिकवित असलेल्या उप अध्यापन विषयाच्या कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यपुस्तकात संविधान तक्त्यातील कोणकोणती मूल्ये कोणकोणत्या पाठात आलीत त्याचा चिकित्सक अभ्यास करून पुढील तक्ता लिहा.

अभ्यास विषय :

घटक	घटकात आलेली मूल्ये
(१)	
(२)	
(३)	
(४)	
(५)	
(६)	
(७)	
(८)	
(९)	
(१०)	

संयंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती - ६

तुमच्या अध्यापन विषयात कोणते गाभाघटक समाविष्ट आहेत ते पुढील तक्त्यात '✓' अशा खुणेने दाखवा. त्यांपैकी एक गाभाघटक तुमच्या अध्यापनात तुम्ही कसा आणाल ते सांगा.

अध्यापन विषय :

गाभा घटक										
घटकाचे/घटकाचे नाव	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीचा इतिहास आराय	भारतीय संविधान	राष्ट्रीय अस्मिता जोपासण्याचे आवश्यक आराय	भारताचा समार्थक वारसा	सामान्य	स्त्री-पुरुष समानता	पर्यावरण शिष्टाचार	घटक	सामाजिक	तरुण

गाभा घटक										
धड्याचे/घटकाचे नाव	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीचा इतिहास आराय	भारतीय संविधान	राष्ट्रीय अस्तित्वा जोयासण्याचे आवश्यक आराय	भारताचा सर्गईक वारसा	सामान्य	स्त्री-पुरुष समानता	पर्यावरण शिकण	घटक	सामाजिक	लहान

पैकी एका घटकाच्या संदर्भात शिकविताना घेणार ती काळजी

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

घटक : आशय आणि अध्यापन पद्धतीचे एकात्मीकरण

प्रास्ताविक

आशय आणि अध्यापन पद्धती यांचे एकात्मीकरण झाल्यास अध्यापन परिणामकारक होते हे आपल्या सर्वांना माहित आहे. विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने विचार करता विद्यार्थीही वर्गात अध्यापन आशय आणि पद्धती याचा एकत्रितच विचार करतात. तसाच आपणही तो करायला हवा. अर्थात अनुभवी शिक्षक त्यांच्या अनुभवातून हे करतातच; पण नव्याने या पेशात येणाऱ्या शिक्षकांनाही ते सहज शक्य आहे. फक्त त्यासाठी गरज आहे ती आपल्या जाणीवपूर्वक प्रयत्नांची. या संदर्भात तुम्ही 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : मूलभूत' पुस्तकातील 'आशय आणि अध्यापन पद्धतीचे एकात्मीकरण' हा घटक अभ्यासला असेलच. आता या पुस्तिकेतील कृती सरावासाठी करा म्हणजे तुम्ही आशय आणि अध्यापन पद्धतीचे एकात्मीकरण सहज करू शकाल.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- आपल्या अध्यापन आशयानुसार अचूक अध्यापन पद्धती ठरवू शकाल.
- आशयानुसार अध्यापन कौशल्यांची निश्चिती करू शकाल.
- आशयानुसार निवडलेल्या अध्यापन पद्धती / कौशल्य / प्रतिमानाचे एकात्मीकरण करू शकाल.

कृती - १

तुमच्या उप अध्यापन विषयाच्या कोणत्याही एका इयतेच्या पुस्तकातील आशय घटकांचे चिकित्सक परीक्षण करून कोणत्या घटकाला कोणती अध्यापन पद्धती उपयुक्त ठरेल ते सकारण पुढील चौकटीत लिहा.

विषय :

इयता :

अ.क्र.	आशय घटक	उपयुक्त अध्यापन पद्धत/उपागम	निवडीची कारणे
(०१)			
(०२)			
(०३)			
(०४)			
(०५)			
(०६)			
(०७)			
(०८)			
(०९)			

अ.क्र.	आशय घटक	उपयुक्त अध्यापन पद्धत	निवडीची कारणे
(१०)			
(११)			
(१२)			
(१३)			
(१४)			
(१५)			
(१६)			
(१७)			
(१८)			
(१९)			
(२०)			

संयंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - २

तुमच्या उप अध्यापन विषयातील कोणत्याही एका इयतेच्या पुस्तकातील पाच अध्यापन घटक निवडा. त्या घटकाच्या अध्यापनास तुम्हाला कोणती अध्यापन कौशल्ये उपयुक्त ठरतील ते सकारण पुढील चौकटीत लिहा.

विषय :

इयता :

अ.क्र.	आशय घटक / धडे	उपयुक्त अध्यापन कौशल्य	निवडीची कारणे
(०१)			
(०२)			
(०३)			
(०४)			
(०५)			

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

घटक : ज्ञानाची प्रतिरूपणे

प्रास्ताविक

प्रत्येक व्यक्ती दोन विश्वांत वावरते. एक म्हणजे तिच्या मनातील विश्व आणि दुसरे म्हणजे बाह्य विश्व. बाह्य विश्वातून प्राप्त अनुभव मनातील विश्वाशी जोडून आपण काही ज्ञान प्राप्त करतो. किंवा नव्या पिढीत संक्रमित करतो; पण हे संक्रमण परीपूर्ण असतेच असे नाही. मग अचूक ज्ञान संक्रमणासाठी काही क्लृप्त्या, युक्त्या, डावपेच किंवा तंत्रे, कौशल्ये आपण वापरतो; त्यालाच ज्ञानाची प्रतिरूपणे असे म्हणतात हे आपण पाहिले / अभ्यासले असलेच. या घटकाच्या कृती केल्यानंतर तुम्ही त्यांचा अध्यापनातही अचूक वापर करू शकाल.

उद्दिष्टे

या प्रकरणातील कृती केल्यानंतर तुम्ही पुढील गोष्टी करू शकाल -

- आशयानुसार अचूक ज्ञान प्रतिरूपणे निवडू शकाल.
- आपण वापरलेल्या ज्ञानप्रतिरूपणाची योग्यायोग्यता ठरवू शकाल.
- ज्ञानप्रतिरूपणाची निष्पत्ती तपासून पाहू शकाल.
- निष्पत्तीनुसार ज्ञानप्रतिरूपणामध्ये योग्य ते बदल करू शकाल.

कृती - १

तुम्ही तुमच्या उप अध्यापन विषयातील एक विशिष्ट आशय निवडून त्यासाठी वापरता येण्यासारखी ज्ञानाची प्रतिरूपणे कोणती, त्यांची यादी करा. त्यातून एक ज्ञानप्रतिरूपण ठरवा. तुम्ही ठरविलेले ज्ञानप्रतिरूपण खालील निकषांच्या आधारे पडताळून पाहा.

अध्यापनासाठी निवडलेला आशय :

इयत्ता :

त्यासाठी निवडलेली ज्ञानप्रतिरूपणे :

ज्ञानप्रतिरूपणाचा पडताळा :

अ.क्र.	ज्ञानप्रतिरूपण पडताळा घटक	होय	नाही	अंशतः
(०१)	निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण विषयाचे, विद्याशाखेचे स्वरूप विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्यास उपयुक्त आहे का?			
(०२)	ते ज्ञानप्रतिरूपण विचाराला चालना देते का?			
(०३)	निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण जीवनाशी सांगड घालण्यास उपयुक्त आहे का?			
(०४)	ते ज्ञान प्रतिरूपण आशय स्पष्टतेसाठी योग्य आहे का?			
(०५)	आंश्याला उपयुक्त अनुरूप ज्ञानप्रतिरूपण आहे का?			
(०६)	निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण अपेक्षित हेतू साध्य करते का?			
(०७)	त्या ज्ञानप्रतिरूपणामुळे चुकीच्या संकल्पना निर्माण होतात काय?			
(०८)	निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण कार्यक्षम आहे का ?			
(०९)	निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण विद्यार्थ्यांचे अनुभवविश्व, पूर्वज्ञान, अभिवृद्धी, सामाजिक-सांस्कृतिक भेदांशी सुसंबंधित आहे का?			
(१०)	ह्या ज्ञानप्रतिरूपणामध्ये व्यक्तिनिष्ठता प्रभाव जाणीवपूर्वक कमी केला का?			

उपर्युक्त श्रेणीनुसार आपण केलेल्या पडताळ्याच्या आधारे तुम्ही निवडलेले ज्ञानप्रतिरूपण निम्न डीतील अचूकतेबाबत तुमचे मत पुढील पानावरील रिकाम्या जागेत नोंदवा.

स्वतःचे ज्ञानप्रतिरूपण निवडीबाबतचे मत :

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - २

तुमच्या उप अध्यापन विषयातील कोणत्याही एका इयत्तेच्या पाठ्यपुस्तकातून काही (किमान ५) अध्यापन आशय निवडून त्याला उपयुक्त ज्ञानप्रतिरूपणे ठरवा. तेच ज्ञानप्रतिरूपण योग्य का त्याचे कारणही नोंदवा.

अ. क्र.	अध्यापन आशय	योग्य ज्ञान प्रतिरूपण	निवडीमागील कारण
(१)			
(२)			
(३)			
(४)			
(५)			

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्याचे नाव व सही

कृती - ३

तुमच्या मुख्य अध्यापन घटकासाठी / विषयासाठी उपयुक्त ज्ञानप्रतिरूपणाची बाह्य व अंतःस्थ स्रोतांनुसार पुढील रिकाम्या जागेत यादी तयार करा.

मुख्य अध्यापन विषयासाठी उपयुक्त ज्ञानप्रतिरूपण	बाह्य स्रोत	अंतःस्थ स्रोत

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

कृती - ४

आशययुक्त अध्यापन पद्धतीच्या पायऱ्यांनी पाठाचे मूल्यमापन करण्यासाठी 'आशययुक्त अध्यापन पद्धती : मूलभूत' या पुस्तकात दोन श्रेणी दिलेल्या आहेत. त्या आधारे एकदा स्वतःचा एक पाठ व नंतर सहकाऱ्याचा एक पाठ मूल्यमापन करून पाहू आणि पुढील जागेत तुमचा अभिप्राय लिहा.

आशययुक्त अध्यापन पद्धती चाचणीद्वारा स्वतःच्या पाठाच्या मूल्यमापनासंबंधी मत

आशययुक्त अध्यापन पद्धती चाचणीद्वारा सहकाऱ्याच्या पाठाच्या मूल्यमापनाविषयी मत

संमंत्रकाचे नाव व सही

विद्यार्थ्यांचे नाव व सही

